

УДК: 338.48:39(477)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363260>

I. М. ЛЕБЕДЕВА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: iryana.lebedieva@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4214-7302>

ТРАДИЦІЇ НАРОДІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація

Мета даної статті полягає у висвітленні історико-культурної самобутності народів Центральної Азії як важливого фактора ідентичності, а також трансформації їхніх традицій на сучасному етапі. Крім того, завданням публікації є висвітлення внеску центральноазійських етносів у нематеріальну культурну спадщину людства та перспектив використання її елементів для розвитку міжнародного туризму. **Методологічною основою** дослідження є принципи об'єктивності та історизму. В залежності від поставлених завдань використовувалися як універсальні методи наукового пізнання (аналізу, синтезу, класифікації, порівняльний), так і методи, притаманні конкретним наукам (цивілізаційний, порівняльно-історичний, описовий). **Результати дослідження.** Народи, які проживають у державах Центральної Азії, характеризуються унікальним комплексом традицій та звичаїв, які сформувалися під дією географічних та історичних факторів. Довге спільне проживання у місці «зустрічі» Сходу і Заходу, прихід на ці терени ісламу та радянське минуле обумовили існування в цих народів багатьох схожих культурних особливостей, етичних норм і поведінкових стереотипів. Вони виявляються передусім у патріархальних основах, на яких у цих спільнотах базуються суспільні відносини і родинні стосунки. Центральна Азія залишається загалом традиціоналістським регіоном. Водночас у комплексі традицій кожного з етносів присутні особливості, що обумовлені історичним шляхом народу. Сучасна культура регіону є наслідком синтезу традицій мешканців землеробських оазисів та номадів степів. Долаючи радянське минуле, держави Центральної Азії проводять політику, спрямовану на розвиток національної культури, відновлення та збереження національних традицій. Важливим її аспектом є популяризація власної нематеріальної культурної спадщини, залучення її в якості потужного ресурсу для розвитку міжнародного туризму.

Ключові слова: Центральна Азія, традиції, звичаї, обряди, нематеріальна культурна спадщина, туризм.

I. M. LEBEDEVA

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of History and Tourism

Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: iryana.lebedieva@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4214-7302>

TRADITIONS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA AT THE PRESENT STAGE

Abstract

The purpose of this study is to highlight the historical and cultural identity of the peoples of Central Asia as an important factor of identity, as well as the transformation of their traditions at the present stage. Furthermore, the publication aims to outline the contribution of Central Asian ethnic groups to the intangible cultural heritage of humanity and the prospects for using its elements for the development

of international tourism. **The methodological basis** of the research is formed by the principles of objectivity and historicism. Depending on the tasks set, both universal methods of scientific cognition (analysis, synthesis, classification, comparative) and methods inherent to specific sciences (civilizational, comparative-historical, descriptive) were used. **Research results.** The peoples living in the states of Central Asia are characterized by a unique complex of traditions and customs formed under the influence of geographical and historical factors. Long-term coexistence at the «meeting point» of East and West, the arrival of Islam in these territories, and the Soviet past have led to the existence of many similar cultural features, ethical norms, and behavioral stereotypes among these peoples. They are manifested primarily in the patriarchal foundations on which both social and family relations in these communities are based. Central Asia remains, in general, a traditionalist region. At the same time, the complex of traditions of each ethnic group contains features determined by the historical path of the people. The modern culture of the region is the result of a synthesis of the traditions of agricultural oasis dwellers and steppe nomads. Overcoming the Soviet past, the states of Central Asia pursue policies aimed at developing national culture, as well as restoring and preserving national traditions. An important aspect of this policy is the popularization of their own intangible cultural heritage and its involvement as a powerful resource for the development of international tourism.

Key words: Central Asia, traditions, customs, rituals, intangible cultural heritage, tourism.

Вступ. В останні роки в Україні спостерігається посилення інтересу до держав регіону Центральної Азії – Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан, Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки і Туркменістану. Цей інтерес зрозумілий. Після розпаду Радянського Союзу Україна встановила дипломатичні та економічні зв'язки з молодими державами, підписала з ними двосторонні договори і налагодила взаємовигідне співробітництво. Але в останні десятиріччя, особливо після анексії Криму та початку агресивних дій Російської Федерації щодо нашої держави, у відносинах України з центральноазіатською «п'ятіркою» наступило певне «похолодання» (Моргацький, 2017, с. 180). Його причини полягають в економічній орієнтації держав Центральної Азії на Російську Федерацію та Китай, що обумовлено їхнім географічним положенням, геополітичними міркуваннями, а також різними концептуальними підходами до державотворчих процесів. Україна обрала європейський вектор свого розвитку, проголосила демократичні засади і верховенство права наріжними принципами розбудови держави, провела ліберальні економічні реформи та визначила шлях до Європейського Союзу як основну мету своєї зовнішньої політики. У внутрішній політиці центральноазіатських держав виразно окреслилися авторитарні тенденції, їхнє керівництво не прагнуло визнавати європейські цінності, зокрема необхідність дотримання прав людини, за безумовний пріоритет. Крім того, далася взнаки й географічна віддаленість колишніх радянських республік, що заважало налагодженню тісної економічної співпраці з нашою державою.

Повномасштабна агресія з боку РФ проти України змінила світові геополітичні вектори та вплинула на позиціонування багатьох держав. Відчуваючи тиск з боку Китайської Народної Республіки і Російської Федерації, країни Центральної Азії пішли на поступове зближення з Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки, прагнучи диверсифікувати ризики від небезпечного сусідства. Країни Євroatлантичної спільноти, у свою чергу, скорегували свою політику стосовно держав регіону, що знаходиться у центрі Євразії і є важливою ланкою світових транзитних шляхів. Були активовані створені раніше переговорні майданчики, зокрема у форматі «С 5+1», під час якого центральноазіатські держави обстоюють спільну регіональну позицію з тих чи інших зовнішньополітичних та економічних проблем у відносинах з іншими державами. 2024 року дипломатична платформа була доповнена ініціативою «В 5+1» для співробітництва на рівні бізнес-структур

(Final Communiqué В 5+1 Forum, 2024). Серед пріоритетних напрямків майбутньої співпраці була визначена гуманітарна сфера, у тому числі галузь міжнародного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в останні роки регіон Центральної Азії перетворився на важливий об'єкт дослідження вітчизняних науковців. Підтвердженням цього є низка публікацій провідних експертів Національного інституту стратегічних досліджень та інших вітчизняних аналітичних центрів, що з'явилися після 2022 року. Ці дослідження присвячені позиціонуванню держав Центральної Азії у нових геополітичних реаліях (Александров & Паламарчук, 2024), а також перспективам розвитку відносин і поглиблення співпраці між нашою державою та країнами регіону (Гончар та ін., 2023; Константинова, 2024).

Значна кількість досліджень вітчизняних науковців стосується політико-економічних проблем держав регіону. Так, зовнішню політику країн Центральної Азії, їхнє місце на «світовій шахівниці», перспективи співпраці з Україною досліджували В. Моргацький (2017), Н. Микитчук (2022a; 2022b), А. Парфіненко (2022). М. Мамчур та І. Ванда зацікавилися економіко-географічним аспектом позиціонування центральноазійських держав у світовій економіці (2023). А. Гольцов проаналізував політику Китаю стосовно держав регіону (2024). У колі наукових інтересів Т. Ляшенко знаходиться проблематика трансформації політичних систем держав Центральної Азії після проголошення ними незалежності, а також ідеологічний супровід цих перетворень (2011a; 2011b; 2013).

Деякі аспекти культурного співробітництва України з державами регіону досліджували Н. Микитчук (2013) та Посол Туркменістану в Україні Н. Аманбурадов (2017). У статті Менкеулізці (2022) проаналізовано культурні впливи Китаю в Центральній Азії на сучасному етапі. Але загалом гуманітарній співпраці між Україною та державами Центральної Азії, її перспективам, а також дослідженню з цією метою їхньої культури у вітчизняній історіографії присвячено менше уваги. Зазначене стосується також робіт вітчизняних етнологів (Тиводар, 2004; Хоптяр, 2006; Логвін, 2016; Утвенко, 2017; Марченко, 2019). Хоча потрібно зазначити, що аналіз етнокультурних особливостей народів Центральної Азії не був основним завданням синтетичних праць з етнології.

Водночас, попри географічну віддаленість та різні вектори політичного розвитку, між нашими країнами стоїть низка схожих завдань, як у сфері економіки, так й у тому, що стосується забезпечення власного суверенітету. Туризм є надзвичайно перспективним напрямом такої співпраці, оскільки регіон характеризується різноманітними природними ландшафтами та унікальною культурною спадщиною. Досвід центральноазійських країн в галузі туризму, використання в якості його ресурсів нематеріальної культурної спадщини, зокрема традицій і звичаїв народів, що проживають у регіоні, може бути корисним для вітчизняної туристичної індустрії під час післявоєнної відбудови економіки.

Мета статті полягає у висвітленні історико-культурної самобутності народів Центральної Азії як важливого фактора їхньої ідентичності на сучасному етапі. Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**: проаналізувати історіографію досліджуваної проблеми; розкрити культурну самобутність народів Центральної Азії; дослідити трансформації їхніх традицій на сучасному етапі; показати внесок етносів регіону у нематеріальну культурну спадщину людства, а також перспективи використання її елементів для розвитку міжнародного туризму.

Методи та методологія проведеного дослідження. Під час написання статті автор спирався на фундаментальні принципи об'єктивності та історизму. В ході

дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання: за допомогою методу аналізу об'єкт дослідження, тобто традиції і звичаї народів центральноазіатських країн, був розчленований на окремі складові, метод синтезу дав змогу розглянути його у цілісності й сформулювати висновки. Метод класифікації допоміг розбити весь масив традицій етносів на окремі підгрупи (житло, національний костюм, етнокулінарія, свята тощо) для більш глибокого аналізу, порівняльний метод дав можливість співставити традиції між собою, виокремити спільне й особливе. Серед методів, властивих конкретним наукам, потрібно виділити цивілізаційний підхід до проблеми, який дав можливість показати цивілізаційну унікальність етносів, що мешкають в Узбекистані, Казахстані, Киргизстані, Туркменістані та Таджикистані. Описовий метод допоміг розкрити зміст та різноманіття традицій і звичаїв народів регіону. Використання порівняльно-історичного методу допомогло зафіксувати зміни, які відбулися з традиціями народів регіону під впливом політичних, економічних та технологічних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральна Азія – один з найдавніших центрів цивілізації, що виник завдяки унікальному географічному розташуванню між Сходом і Заходом. На її теренах існувало багато великих оазисів, населення яких вело осілий спосіб життя, займалося землеробством і садівництвом у загалом несприятливих природно-кліматичних умовах. Через Центральну Азію проходили караванні шляхи, найважливішим з яких був трансконтинентальний Великий Шовковий шлях. Місцеве населення, крім вирощування сільськогосподарських культур, займалося ремеслами, торгівлею, обслуговуванням караванів. Мешканці гірських і степових районів вели кочове скотарство (Логвін, 2016, с. 59).

Завдяки цим факторам у Центральній Азії виникло декілька окремих цивілізаційних осередків, які обумовили формування навколо оазисів давніх історико-географічних областей (Бактрія, Согдіана, Маргіана, Хорезм, Парфія) на території сучасних Туркменістану, Узбекистану, Таджикистану, частково Ірану та Афганістану. Впродовж своєї історії центральноазіатські області входили до складу різних держав, а місцеве населення опинялося під владою іноземних династій.

Паралельно у степових районах Центральної Азії існували кочові та напівкочові племена, які переживали власні процеси суспільного розвитку, обумовлені логікою їхнього господарсько-культурного комплексу. Рухаючись зі стадами у пошуках пасовищ, кочівники взаємодіяли з осілим населенням оазисів, щоправда, найчастіше ці контакти мали характер грабіжницьких набігів, або встановлювали контроль за окремими ділянками Великого Шовкового шляху (Тиводар, 2004, с. 274). Іноді кочівники захоплювали значні території та ставили при владі власну династію, але їхні державні утворення були неміцними і проіснували недовго.

У XIX ст. народи регіону перетворилися на об'єкт колоніальної експансії Російської імперії, а на початку XX ст. увійшли до складу СРСР. 1991 року після розпаду Радянського Союзу колишні республіки Центральної Азії конституювалися як незалежні держави. У спадок вони отримали складні проблеми, пов'язані зі зміною своєї етнічної структури, що стало наслідком політики протегування переселенню туди мешканців з європейської частини СРСР. У 1920–1930-х роках більшовицька влада, «нарізаючи» кордони республік, керувалася передусім адміністративними та економічними міркуваннями, а не існуючими межами компактного розселення етносів. Пізніше, здійснюючи політику депортації, до Центральної Азії переселяли цілі народи – кримських татар, чеченців, німців Поволжя. Тому сучасний етнічний поділ не завжди співпадає з державними кордонами, що провокує політичну нестабільність та міжетнічні конфлікти у регіоні. Далася взнаки і політика

радянської влади, спрямована на нівелювання національних особливостей. Сьогодні у Туркменістані, Узбекистані, Таджикистані, Киргизстані, Казахстані проводиться політика, спрямована на подолання негативних наслідків радянського минулого, зокрема у галузі підтримки національних мов, розвитку національної культури, відновлення та збереження національних традицій.

Хоча кожний етнос Центральної Азії має особливу історію і власну культурну спадщину, довге спільне проживання в однакових природних умовах обумовило існування у цих народів схожих культурних традицій та поведінкових стереотипів. Вони виявилися передусім у патріархальних основах, на яких у цих спільнотах базуються й суспільні відносини, і родинні стосунки. За ХХ ст. створення індустріальної бази у колишніх радянських республіках, розбудова нових міст, поширення освіти, у тому числі жіночої, інші фактори сприяли модернізації суспільства, змінам у його структурі. Але це не призвело до його вестернізації, і Центральна Азія залишилася традиціоналістським регіоном. На політичному рівні це виявилось в авторитарних тенденціях, які супроводжували державотворчі процеси (Ляшенко, 2011а, с. 6). На рівні суспільства дотепер виявляється клановість як пережиток родових відносин. Родинні зв'язки мають прояв у веденні бізнесу, під час призначення на державні посади, у професійній сфері, під час укладання шлюбів тощо. У сімейній ієрархії яскраво виявляється домінуюче положення чоловіка і підпорядковане становище жінки, що особливо помітно у консервативно налаштованій частині суспільства.

У країнах Центральної Азії поширена практика сплати калиму, тобто викупу за наречену під час укладання шлюбу. Щоправда, зараз змінився контекст традиції. Раніше родина нареченого виплачувала калим – худобою, килимами, золотими прикрасами, грошима – батькам дівчини за те, що ті виростили доньку, а потім віддали заміж і тим самим втратили робочі руки, т.зв. «плата за молоко матері». Крім того, дівчина переходила до нової родини з посагом, тобто набором речей, необхідних для сімейного життя, а нова родина отримувала працівницю і мати майбутніх дітей.

Зараз калим все частіше виступає у товарно-грошовій формі (меблі, побутова техніка) і передається молодят на влаштування спільного господарства. На його розмір можуть впливати регіон проживання та пануючі у ньому традиції, статус і матеріальне становище родин, наявність у нареченої вищої освіти, перспективної професії, зокрема медика або юриста, що, як очікується, сприятиме добробуту подружжя. Водночас у родинах, де сильні патріархальні традиції, передусім у сільській місцевості, після сплати калиму дивляться на молоду жінку як на сімейну власність, а її становище у сімейній ієрархії знаходиться нижче родичів чоловіка.

Своєрідне переплетіння традицій та сучасності виявляється, наприклад, у випадках, коли чоловіки після розлучення з дружинами через суд вимагали повернення сплаченого калиму (подібні судові процеси мали місце у Казахстані). З іншого боку, зустрічаються випадки, коли хлопці з небагатих родин, не в змозі зібрати необхідну суму, викрадали наречену, і тоді родичі дівчини були змушені миритися з таким шлюбом. У деяких центральноазіатських країнах, наприклад у Киргизстані, суспільство толерує подібні випадки, навіть якщо дівчина не знайома зі своїм майбутнім чоловіком. Зрозуміло, що це впливає на можливість жінки отримати освіту та самореалізуватися. Зустрічаються випадки, коли чоловік або його батьки обмежують життя жінки домівкою та дітьми, навіть якщо у неї є вища освіта.

Відданість патріархальним традиціям відчутна й у тому, що від жінки суспільство чекає покірності і терплячості – вона має слухатися чоловіка та його родичів, не виносити сімейні проблеми або побутові конфлікти за межі родини. Але декілька трагічних випадків, у тому числі жіночої смерті внаслідок домашнього насилля або

через примус під час викрадення, висвітили проблему становища жінки у родині та суспільстві. Так, у Казахстані розгорнулася дискусія навколо категорії «*уят*», тобто «сором», який обмежує поведінку жінки соціально схвалюваними нормами. Ці норми у кожній з країн можуть варіюватися. Наприклад, офіційний дрес-код в адміністративних установах Туркменістану зобов'язує жінок ходити на роботу у національній сукні з покриттю головою (Turkmenistan tightens dress code and other restrictions, 2025). У Киргизстані не викликає суспільний осуд викрадення нареченої, навіть до закінчення нею середньої школи. У Казахстані жінки мають більше свобод, але випадки домашнього насилля не викорінені й там, про що свідчить суспільний резонанс навколо дискусії щодо статусу жінки (Богданьок, 2024).

Патріархальність соціуму виявляється також у міцності родинних стосунків. У давнину без підтримки родичів та взаємодопомоги важко було підтримувати іригаційні споруди у робочому стані чи вести кочовий спосіб життя. У нащадків номадів родові традиції відзначаються високою стійкістю. Так, у сучасному Казахстані майже кожен корінний мешканець знає, до якого *жузу* він належить, а також своїх предків, принаймні сім останніх поколінь по чоловічій лінії (принцип «*жеті ата*», тобто «сім батьків»). У селах або у невеликих містах родичі можуть впродовж століть проживати поруч, що є відголоском практики оселятися за родовою ознакою. Навіть у містах можна зустріти *махаллі* (квартали), більшість мешканців яких зв'язані родинними стосунками. Зараз цей принцип дещо розмився, але раніше під час продажу будинку господар був зобов'язаний спочатку запропонувати придбати його родичам, потім – сусідам, і тільки згодом міг продати його стороннім особам. Тим не менше, традиції співжиття у махаллі настільки стійкі, що общини можуть виникати у багатоквартирних будинках. Основні функції цих об'єднань – здійснювати місцеве самоуправління на рівні громади, допомагати сусідам, забезпечувати порядок.

Попри деяку схожість, яку можна спостерігати у культурних комплексах народів Центральної Азії, зокрема у типах житла, національному костюмі, кухні, традиції та звичаї цих етносів різноманітні й самобутні. Як мусульмани-суніти, вони дотримуються приписів, обумовлених релігійною приналежністю. Водночас в обрядах таджиків, туркменів, узбеків, казахів, киргизів, інших народів регіону втілюються особливості їхнього історичного шляху та умов проживання. Вони виявляються у весільних обрядах, святкуванні народження дитини, шануванні предків тощо. Крім того, у комплексі традицій кожного з цих етносів існує різниця між мешканцями рівнинних територій і тими, хто проживає у гірських або степових районах, тобто між нащадками населення землеробських оазисів і номадів. Ці розбіжності спостерігаються у національному одязі, типах житла, кулінарних особливостях, побутових звичаях. Загалом можна сказати, що традиції народів Центральної Азії є сплавом місцевих особливостей, коріння яких сягають глибини століть, і релігійних настанов ісламу.

У всіх етносів регіону міцні традиції поваги до старших, колективізму, взаємодопомоги. Вони яскраво виявляються у гостинності, що притаманна мешканцям Центральної Азії. На сімейні урочистості, пов'язані з важливими подіями у житті родини (заручини, шлюб, народження дитини), запрошуються близькі й далекі родичі, сусіди. У деяких випадках запрошених може бути кілька сотень. І вони є не лише гостями, але й важливими учасниками свята, без яких подія не відповідатиме традиції.

Наприклад, в Узбекистані через сорок днів після народження дитини молоді батьки влаштовують *бешик-туй*: родичі жінки приносять все необхідне для обряду сповивання, зокрема *бешик* – багато оздоблену колиску, в яку кладуть немовля.

Після святкового застілля відбувається церемонія показу дитини, під час якої гості дарують малюку подарунки. У Киргизстані на честь новонародженого влаштовується свято з іншим комплексом ритуальних дій, але також з обов'язковим запрошенням великого кола гостей. Тут немовляті дарують ковдру, зшити з сорока клаптиків, а у бешик його кладе найстарша жінка на знак того, що життя дитини буде таким само довгим. А у таджиків молода мати разом з немовлям має відвідати когось з родичів, де влаштовується застілля на честь знайомства з новим членом роду.

Сучасність може вносити певні корективи у святкові традиції, зокрема запрошувати кейтеринг або професійного діджея для розважання гостей, але основа свята – вітання нової людини – залишається без змін (Бешик-Туй: що таке Туй в Узбекистані, 2025). Так само все менше зустрічається випадків, коли про шлюб домовляються батьки, а дітям залишається тільки виконати волю старших. Водночас сам процес заручин та церемонія шлюбу проходять згідно традиційного ритуалу. Зокрема, в узбеків прийнято засилати сватів у дім дівчини, навіть коли молоді самі домовилися про весілля. Лише після ритуалу *fatixa-tuy* дівчина вважається зарученою й обидві родини починають готуватися до свята.

Гостинність – риса, притаманна усім етнічним спільнотам регіону. У давнину до традицій гостинності належав цілий набір різноманітних ритуалів в залежності від приводу зустрічі та статусу гостя. Деякі з них відійшли у минуле (наприклад, казахи дарували шанованому гостю «п'ять дарів» – верблюда, коня, шаблю, килим і шубу), але і зараз запросити гостя, пригостити його – священний обов'язок господарів, а не прийняти або прийняти неввічливо – це сором і для господарів, і для всіх родичів і сусідів. Гостей зустрічають біля воріт або на порозі будинку, вітаються, запрошують до садиби і саджають за *дастархан* на почесне місце, подалі від входу. Трапеза має бути багатою, зазвичай застілля складається з десятка і більше страв.

Дастархан – це і скатертину, на якій розставляють страви, і сама церемонія застілля у народів Центральної Азії. Дастархан розстеляють по центру приміщення, а по периметру розкладаються подушки та матраци для сидіння. На дворі дастархан стелиться на невисокі платформи з бортами (*чарная*). Зараз замість скатертини може ставитися низенький столик, який за аналогією теж називається дастарханом.

Гості сидять на подушках і пригощаються, беручи страви з великих керамічних неглибоких тарілок, на яких подають плов, коржі, солодощі, фрукти. В узбеків такі блюда – *лягани* – є символами гостинності. Сенс ритуалу – не лише вживання їжі, але й спілкування, довга доброзичлива бесіда. Їсти нашвидкуруч у таких умовах неможливо. Наступити, навіть випадково, на дастархан вважається поганою прикметою. У Центральній Азії прийнято їсти руками, у тому числі й плов, хоча для гостя за його бажанням можуть подати ложки чи виделки. У родинях з консервативними традиціями, переважно у сільській місцевості, жінки за один дастархан разом з чоловіками не сідають. Але у великих містах все частіше зустрічаються сім'ї, в яких панує гендерна рівність і жінки можуть сидіти за дастарханом разом з чоловіками.

Своєрідним синтезом традицій підтримання родинних зв'язків, взаємодопомоги і гостинності є узбецький ритуал *нахоргі ош* («вранішній плов»). Обряд зазвичай проводиться з нагоди весілля, народження дитини, ювілею, поминок та інших важливих сімейних подій і збирає іноді до півтисячі гостей. На вранішній плов запрошуються родичі, сусіди, друзі, колеги з роботи. У ритуалі беруть участь виключно чоловіки й не лише у застіллі. Чоловіки старшого віку готують плов, молодь допомагає їм та подає страву на стіл. Втім, частина праці залишається за жінками – наприклад, перебрати десятки кілограмів рису або нагодувати чоловіків, які готуються до свята.

Запрошені збираються на плов одразу після ранкової молитви, тобто на світанку. Щоби вчасно приготувати «великий плов», потрібні спільні зусилля багатьох людей. Тому напередодні чоловіки – близькі родичі, сусіди – збираються на обряд *сабізі туграр* («нарізання моркви», одного з основних компонентів страви). Потім плов готується під керівництвом *ошпаза*, спеціаліста з приготування вранішнього плову, всю ніч. Гості після намазу вирушають до помешкання господарів, де їм подають гарячу й духмяну страву. Велика кількість гостей неодмінно призводить до того, що зустрічаються й далекі родичі, й ті, хто давно не бачився, що зміцнює зв'язки у спільноті. Застілля швидке, займає зазвичай близько години-півтори, і всі розходяться по своїх справах. Сучасність лише технологічно зачепила давню традицію: у містах, де немає приватних будинків з великим подвір'ям, церемонію проводять у спеціальних ресторанах – *туйхонах*, пристосованих для приготування «великого плову». Іншим порушенням давньої традиції може бути зсув початку трапези порівняно з класичним часом. Але все одно подія відбувається не пізніше 11 годин ранку і має закінчитися до обіду.

Життя в оточенні родичів і сусідів, які живуть поруч поколіннями, роблять неминучим постійне спілкування, і не тільки під час урочистих подій. Місцем зборів чоловіків для вирішення різноманітних справ та ведення бесід у Центральної Азії є *чайхана* (*чайхона*) – заклад на зразок європейського кафе, але з місцевим колоритом. Чайхани є у кожній махаллі, зазвичай неподалік мечеті. У них подають чай а також страви національної кухні, передусім плов. Алкогольні напої в асортимент не входять. Чоловіки збираються у чайханах, розміщуються на чарпаях навколо дастархану і ведуть неспішні бесіди. У сучасних закладах великих міст замість скатертини можуть використовувати низенькі столи та дивани, вкриті килимами.

Такі зустрічі у народів регіону називаються по-різному: *гаштак*, *ган*, *утириши* тощо. Вони здавна є одним з важливих інструментів підтримання соціальних зв'язків на Сході. У наш час традиція не зникла, і навіть не зазнала серйозних змін. Чоловіки і жінки проводять свої гаштаки окремо один від одного. Чоловіки збираються у чайхані, у будинку одного з родичів чи друзів або на природі, а жінки найчастіше проводять свій гаштак у когось з учасниць. Дастархан забезпечується спільним коштом чи господарем зустрічі, якщо гаштаки відбуваються по черзі у кожного з учасників.

Близькість традицій, характерна для народів регіону, виявилася у типах житла, які зустрічаються у Центральної Азії. Воно залежить не стільки від етнічних характеристик мешканців, скільки від умов їхнього проживання (річкові долини, степ, гори). Так, осіле населення, до якого б етносу воно не належало, споруджувало для проживання стаціонарні будинки з господарським подвір'ям. Ті групи, які займалися скотарством, використовували для житла пересувні конструкції. Родини, що вели напівкочовий спосіб життя, мали оселі обох типів, користуючись ними залежно від сезону. В усіх типах жител, як того вимагає шаріат, приміщення поділялося на чоловічу і жіночу половини. Щоправда, у *юртах*, простір яких важко поділити, розмежування відбувалося за рахунок виділення функціональних зон за допомогою килимів і подушок.

Юрти до сьогодні не втратили своєї практичності. Хоча ці пересувні житла у різних етносів регіону відрізняються певними конструктивними особливостями (розміщенням по осі південь-північ, конструкцією каркасу, висотою) та оздобленням, але спільним залишається їхня функціональність у природно-географічних умовах степів та високогірних пасовищ. Юрти швидко збираються та розбираються силами однієї родини, іноді тільки жінок, легко перевозяться – верблюдом або легковиком,

приспособлені до місцевих кліматичних умов, витримують негоду. Меблями слугують килими, подушки, ковдри.

Оскільки зараз номади не кочують Великим Степом, юрти втратили своє початкове призначення основного житла, хоча окремі групи населення, наприклад чабани високогірних пасовищ, використовують їх для проживання. Але це не означає, що юрти пішли у небуття. Багато родин продовжують їх використовувати в якості літнього житла, на зразок дачі. У юртах можуть проходити родинні урочистості, наприклад, бенкет з нагоди весілля.

Естетика юрти використовується народами, що проживають у Центральній Азії, як символ своєї ідентичності. Так, 2019 року киргизька делегація учасників Фестивалю верблюдів короля Абдул-Азіза розбила в Ер-Ріяді цілий табір з юрт, оздоблених національним орнаментом. А бізнес пристосував житло номадів для розвитку туризму, пропонуючи як відпочинок з комфортом у багато обставлених юртах з усіма зручностями (Yurt glamping «Royal Gate», n.d.), так і джайлоо-туризм в аутентичному житлі гірських чабанів (*джайлоо* киргизи називають літнє стійбище з юрт). Юртовий туризм – один з перспективних напрямків розвитку туристичної галузі Киргизстану і Казахстану (Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp, n.d.). 2014 року ЮНЕСКО включила традиції виготовлення юрт до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства від Казахстану та Киргизстану, а 2025 року цей елемент був поширений також на юрти каракалпаків (Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts, n.d.).

Юрта стала яскравим символом зміцнення українсько-казахстанського співробітництва та налагодження двосторонніх відносин. За ініціативи політиків і меценатів обох держав та за підтримки Посольства Казахстану в Україні у містах нашої держави, що потерпають від обстрілів російських агресорів, реалізується проєкт «Юрта незламності» (Новосвітня, 2026). Сьогодні юрти, обладнані усім необхідним для обігріву, інтернет-зв'язку та підзарядки пристроїв під час блекаутів, відкриті у Києві, Дніпрі, Одесі, Львові, Харкові, Миколаєві, Бучі (Проєкт «Юрта незламності», б.д.).

Національний одяг народів Центральної Азії – яскравий, барвистий, практичний і самобутній. Усі етноси, що проживають у регіоні, мають свій неповторний національний ансамбль, а всередині кожної спільноти також існують варіації залежно від її локалізації – у кольоровій гамі, орнаменті, візерунках, прикрасах тощо. Водночас одяг у кожного з народів Центральної Азії значною мірою стилістично подібний до вбрання своїх сусідів, що обумовлено однаковими умовами проживання й спільною історією: світлі сорочки і штани з широким кроком у чоловіків, тунікоподібні сукні та шаровари у жінок, халати, тюбетейки. Такий набір елементів виявився найраціональнішим для всього регіону, але передусім для населення землеробських оазисів. Одяг кочовиків (казахів, киргизів) дещо відрізняється.

Найвідомішими символами національного вбрання народів Центральної Азії є халат і тюбетейка. Халат – довгий одяг нижче колін без застібок з рукавами, який в Центральній Азії носять і чоловіки, і жінки. Його шують барвистим смугастим або темним однотонним, з підкладкою або без неї, з тонкої бавовни для літа або підбивають ватою та прошивають для зими. Для жінок такий халат може замінити пальто. Для урочистих подій халат шиється з шовку і багато прикрашається. Його дарують родичам, сватам, дорогим гостям на знак пошани. Іншим символом Центральної Азії є тюбетейка – маленька шапочка, прикрашена вишивкою, бісером, тасьмою. За оздобленням і кроєм тюбетейки можна дізнатися про походження людини або її статус, а орнамент може слугувати оберегом. Деякі візерунки залишаються

незмінними з давніх часів. Киргизи і казахи носять повсякденні ковпаки з крисами. Взагалі, асортимент головних уборів у народів регіону надзвичайно різноманітний, особливо у жінок, від яких вимагалось підбирати вбрання в залежності від сімейного статусу.

В останні десятиліття повсякденний одяг народів Центральної Азії видозмінився під впливом європейських тенденцій. На вулицях великих міст чоловіки у халатах і тюбетейках та жінки у шароварах зустрічаються нечасто. У сільській місцевості їх більше, особливо у старшій віковій групі. Але етнічні мотиви все одно відчуваються і в одязі, скроєному за сучасними лекалами та пошитому згідно модних тенденцій, зокрема у підборі кольорів, оздобленні тощо. Водночас на урочисті події, сімейні та релігійні свята прийнято вдягати національне вбрання.

Отже, на відміну від народів колишнього СРСР, що мешкали у європейській частині країни, у Центральній Азії національний костюм не був витіснений у сферу етнокультури, хоча окремі архаїчні елементи перекочували до музеїв. Влада центральноазіатських держав, підтримуючи відродження національних культурних традицій, звертає увагу й на сферу одягу. У Киргизстані 5 березня відзначають День ковпака, який став символом киргизького етносу. 2019 року киргизький *ак-калпак* і традиції, пов'язані з його виготовленням, віднесені ЮНЕСКО до переліку елементів нематеріальної культурної спадщини людства (*Ak-kalpак craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear, n.d.*). Туристи, відвідуючи держави Центральної Азії, охоче купують елементи національного костюму, найчастіше тюбетейки та ковпаки, в якості сувенірів, чим підтримують місцевих майстрів.

Довге спільне проживання, міграції та перемішування етносів, відхід у минуле номадизму призвели до формування такого феномену, як кухня народів Центральної Азії, яка характеризується низкою спільних рис. Водночас кухня кожного з етносів Центральної Азії має свої національні особливості, що полягають в асортименті страв, наборі інгредієнтів, способі приготування тощо.

Формування кулінарних традицій відбувалося впродовж століть і залежало від способу господарювання. У кухні землеробських спільнот важливе місце займають злаки, овочі та фрукти, у номадів – продукція скотарства. Асортимент страв надзвичайно різноманітний, багато з них мають складну рецептуру, складаються зі значної кількості інгредієнтів, потребують довгого приготування та знання кулінарних секретів. Так, для приготування славетного узбецького плову, особливо на декілька сотень гостей (для «великого плову» використовують до сотні кілограмів лише рису), потрібно знати до дрібниць технологію приготування та тонкощі складання букету спецій. 2016 року ЮНЕСКО включила культуру приготування та споживання узбецького плову до списку Нематеріальної культурної спадщини людства, чим підкреслила як унікальність технологічного процесу приготування, так і соціальну значимість обряду (Список культурної спадщини ЮНЕСКО поповнився узбецьким і таджицьким пловом, 2016).

Плов є національною стравою узбеків, таджиків, туркменів, він популярний також у казахів і киргизів. У Центральній Азії існують сотні рецептів приготування цієї страви. Плов є обов'язковим під час урочистостей, а його приготування вважається справою чоловіків. Іншими національними стравами є *лагман* (локшина з м'ясом і овочами), *манти* (відварене тісто з м'ясною начинкою), *беишбармак* (дрібно нарізане варене м'ясо), *шурпа* (густий м'ясний суп), *самса* (піріжки з начинкою). Для приготування використовують яловичину, баранину або конину. Рецептура страв з однаковою назвою варіюється як залежно від національних кулінарних традицій

того чи іншого етносу, так і від регіону проживання певної спільноти. Крім того, кожний етнос має власні оригінальні страви, наприклад, таджицький *курутоб* (страва з коржа, сиру, овочів і зелені), казахський *ірімшик* (червоний сир), киргизький *ашлям-фу* (локшина з овочами і шматками крохмалю у гострому соусі) тощо. До складу туркменської кухні входять страви з риби, що обумовлено прикаспійським розташуванням країни.

Традиційним хлібом у народів Центральної Азії є коржі, які можуть мати у своєму складі різноманітні добавки. Найчастіше їх печуть у *тондирах* – печах з товстими керамічними стінками, до яких приліплюють вироби для запікання. У Центральній Азії тондири є усюди, де дозволяє подвір'я.

Шанобливе ставлення до хліба сформувало у народів Сходу цілий комплекс пов'язаних з ним традицій. Наприклад, узбеки переламують корж під час ритуалу сватання на знак згоди сторін. Взагалі, будь-яке застілля у цього народу починається з того, що найстарший родич або почесний гість переламує хліб. Коржі на дастархан кладуть нижньою скоринкою і ніколи не перевертають, не ріжуть ножом, не викидають залишки. Падіння на землю шматка коржа вважається поганою прикметою. Схожі традиції існують й у інших етносів регіону.

Страви у Центральній Азії калорійні, застілля багате, а клімат – спекотний. У таких умовах людський організм потребує споживання великої рідини. Тому трапези на Сході розпочинаються й закінчуються чаюванням. Зелений чай – оптимальний напій для умов Центральної Азії, який допомагає відновити запас вологи в організмі. Чай подають у невеликих піалах, п'ють неспішно і ведуть бесіди. Від кочівників до раціону народів Центральної Азії потрапив значний асортимент кисломолочних напоїв – *айран*, *кумис*, *чал* (*шубат*) та ін. Вони не лише чудово вгамовують спрагу, але мають й лікувальні властивості. Так, кумис, який робиться з кобилячого молока, застосовують під час лікування захворювань дихальних шляхів, для зміцнення імунітету тощо. У Казахстані та Киргизстані є спеціалізовані здравниці, що спеціалізуються на кумисолікуванні. Цікаво, що на початку ХХ ст. кумисолікувальний заклад діяв в українських землях, у м. Славути на Поділлі (Коломієць, 2023).

Одним з символів культурної ідентичності етносів Центральної Азії є їхній святковий календар, в якому віддзеркалені історичний шлях та особливості буття народів. Як мусульмани-суніти, таджики, туркмени, узбеки, казахи, киргизи шанують релігійні свята. І Курбан-байрам, і Ураза-байрам відзначаються тут з дотриманням усіх вимог, які диктує іслам. Інша частина свят була впроваджена радянською владою, й їхнє святкування перетворилося на нову традицію. Зокрема, в усіх п'яти державах відзначається Новий рік за григоріанським календарем, у ніч на 1 січня. Водночас ані прихід ісламу з його жорсткою регламентацією життя спільнот, ані перебування у складі СРСР не стерли з історичної пам'яті народів традицію їхніх давніх урочистостей.

Святкування *Наврuzu* не тільки відродилося у Центральній Азії, але й отримало новий імпульс, оскільки усі роки перебування у складі СРСР свято продовжувало жити поза державним офіціозом. Після проголошення незалежності Навруз став національним святом з вихідними днями в усіх п'яти державах. Таким чином, у цих країн двічі відзначають прихід нового року, але улюбленим святом для них є саме Навруз – свято весни і відродження природи. У Таджикистані офіційним святом визнаний також *Мехреган*, свято врожаю, що має давньоперське коріння.

Від кочових тюркських народів до культурних традицій регіону увійшло святкування відродження природи. Таджики та узбеки у березні відзначають *Бойчачек маросімі* (День проліска), який символізує прихід весни. Зранку діти

збирають проліски, роблять невеликі букети і вітають сусідів. За це господині пригощають малечу солодощами. Потім родина готує плов *оши бойчачек*, а ввечері разом з сусідами збирається за святковим столом. Наприкінці весни – на початку літа таджиків відзначають початок цвітіння тюльпанів – *Сайрі-лола*. У давнину свято супроводжувалося народними гуляннями, обрядовим купанням, гаданнями, змаганнями з національної боротьби *гуштингірі*. Зараз традиції відроджуються. Це свято особливо полюбляє молодь.

У комплексі традицій народів Центральної Азії важливе місце посідають національні спортивні ігри, в яких віддзеркалився історичний досвід етносів. Деякі види етносportу є спільними для всього регіону, оскільки його населення має спільне коріння, наприклад, *куреш* (*курес*, боротьба на поясах) або *кок-бору* (*кокпар*). Сенс останнього полягає у тому, щоб сидячи верхи, у боротьбі, заволодіти тушею барана і закинути її у *казан* (ворота) суперника. Існує багато варіантів цієї гри – індивідуальна, командна, іноді у ній беруть участь декілька сотень вершників одночасно. Інші види змагань втілюють унікальний історичний досвід нащадків номадів – чудових мисливців, вершників, борців.

В улюблених національних спортивних іграх знайшла відображення специфіка кочового життя цих народів. Казахи навесні степом переганяли стада на північ, а восени – поверталися. Вихід на весняні пасовища супроводжувався народними гуляннями, у тому числі змаганнями у майстерності їзди верхи. Для казахів – і чоловіків, і жінок – уміння їздити на коні було життєвою необхідністю, оскільки від цього залежало виживання у складних умовах. Поступово у них сформувався комплекс ігор, які вимагають від учасників демонстрації спритності, вправності, витривалості, швидкої реакції. Наприклад, гра *киз куу* (*киз куумай*) є відлунням давнього звичаю викрадення нареченої і у ній між собою верхи змагаються хлопці і дівчата. Змагання з *тенга алу* вимагає від вершників зібрати монети із землі. Взагалі, коні є рівноправними учасниками у казахських народних іграх – боротьбі вершників, груповому полюванні, перегонах на довгі дистанції тощо.

На відміну від степових номадів, киргизи кочували у горах та займалися мисливським промислом – полюванням на оленів, гірських козлів, птахів та ін. Відлунням тих далеких часів є *салбуурун*, під час якого учасники змагаються у стрільбі з лука, полюванні з беркутом та полюванні з собакою місцевої породи тайган (гончак).

У політиці урядів центральноазіатських держав важливе місце посідає діяльність, спрямована на збереження культурних традицій, специфіки життя і побуту власних народів як основи їхньої самобутності. Для вирішення цього завдання застосовується різноманітний інструментарій. Так, Туркменістан розширив святковий календар за рахунок включення до нього на рівні свят з державним статусом Дня туркменського коня на честь славетної ахалтекінської породи (квітень), Дня туркменського килима (травень), Дня туркменської дини (серпень) та ін. Такий підхід, з одного боку, сприяє єднанню суспільства навколо традицій, що дуже важливо для народів, які вперше почали жити державницьким життям або відновили свою державність після століть бездержавності. З іншого боку, вистави, народні гуляння, майстер-класи та ярмарки виробів традиційних ремесел, які відбуваються під час фестивалів, перетворилися на важливий туристичний ресурс.

Також значного поширення набула практика проведення фестивалів заходів, присвячених історії та культурним традиціям того чи іншого народу. Палітра тематики цих фестивалів надзвичайно різноманітна. Серед найбільш самобутніх та оригінальних можна назвати фестиваль «Шовк і спеції» в Узбекистані, фестиваль

повсті та фестиваль ловчих птахів у Киргизстані, фестиваль «Дах світу», присвячений культурі народів Західного Паміру, у Таджикистані та ін.

2014 року Киргизстан виступив ініціатором проведення міжнародних змагань з етнічних видів спорту, метою яких було збереження культури кочової цивілізації. Відтоді Всесвітні ігри кочівників проводяться кожні два роки і збирають спортсменів майже з 40 видів спорту. До програми входять кінні стрибки та перегони, різноманітні види боротьби, стрільба з луку, національні види полювання та ін. Крім того, кожна країна-учасниця може представити свої національні види спорту, народні ігри, традиції та забави у вигляді показових виступів, які не є частиною основної спортивної програми. Змагання збирають велику кількість туристів завдяки видовищності, а для європейських мандрівників – й екзотичності багатьох видів етностпорту. Зазвичай під час проведення заходу учасники і гості проживають в етномістечках, в автентичних юртах. До речі, змагання зі спорудження юрт на швидкість входять до програми Всесвітніх ігор кочівників (Всесвітні ігри кочівників, 2016). 2024 року ігри пройшли в Астані, а влітку 2026 року мають відбутися у Киргизстані.

У комплексі культурних традицій етносів Центральної Азії важливе місце займають народні промисли, які відображають умови та спосіб життя спільнот. У регіоні особливо розвинуті такі ремесла, в основі яких знаходиться жіноча праця. Здавня жінки займалися виготовленням текстильних і килимових виробів, якими «меблювали» свої оселі – килими, подушки, ковдри. Натомість у скотарських народів значного розвитку досягли ремесла, пов'язані з обробкою шкіри.

Асортимент виробів, в основі яких знаходиться ткацтво та валяння вовни, надзвичайно різноманітний, через що населення Центральної Азії характеризують як народи культури текстилю (Гусаков, 2008, с. 103). Регіон славиться передусім своїми килимами, техніка, матеріал, орнамент і кольорова гама яких різняться залежно від регіону виготовлення. Туркменські та узбецькі килими ручної роботи відомі в усьому світі завдяки високій якості та унікальному дизайну. Ексклюзивні екземпляри з шовку і вовни коштують досить дорого. У Туркменістані, щоб вивезти куплений тут килим, потрібний сертифікат з Музею килима, що він не має історичної цінності. Таджикистан відомий тканинами з ручною вишивкою (техніка *сюзане*, *руїджо*, *борпуш*). В Узбекистані високого рівня досягло ремесло золотого шиття.

У казахів та киргизів поширена техніка виготовлення повстяних килимів, оздоблених вишивкою та аплікацією, найпопулярнішими з яких є знамениті *ширдаки*. Раніше вони надійно вкривали підлогу і стіни юрти, захищаючи родину від холоду, а зараз є оригінальним і самобутнім сувеніром, який із задоволенням купують туристи. Крім того, у Центральної Азії виготовляють високоякісний текстиль з бавовни та шовку, художню кераміку (у туристів особливо популярні автентичні розписні лягани та піали для зеленого чаю), розвинута ювелірна справа, карбування по металу та інші галузі декоративно-прикладного мистецтва. Популярним сувеніром є також розшиті тубетейки та киргизькі вовняні ковпаки.

З метою популяризації своєї культури, збереження давніх традицій ремісництва та підтримки майстрів центральноазіатські держави проводять масштабні фестивалі ремесел. Так, у Казахстані традиційним став фестиваль-ярмарок «AlmatyCraft», програма якого щороку розширюється. Зокрема, у рамках заходу проходить конкурс молодих ювелірів, свято національного одягу, свято юрти тощо (AlmatyCraft, n.d.). В Узбекистані – Міжнародний фестиваль ремесел, Міжнародний форум кераміки, фестиваль «Шовк і спеції» тощо. У Киргизстані за допомогою тематичного фестивалю «Киргиз ширдак» популяризують традиції виготовлення повстяних килимів (Огляд світових подій, 2021).

Крім туркменів, таджиків, узбеків, казахів і киргизів, у державах Центральної Азії проживають багато інших етносів. Деякі з них опинилися у регіоні внаслідок міграційних процесів та політики примусового переселення, які мали місце у ХІХ–ХХ ст., інші мешкають на своїх територіях століттями, зберігаючи національні мови та традиції.

Каракалпаки – народ тюркського походження, основне населення Республіки Каракалпакстан на північному заході Узбекистану – свою назву отримали від чорних вовняних капелюхів, які були складовою національного чоловічого одягу. Попри довге проживання поруч з узбеками та казахами, каракалпаки зберегли свою етнічну самобутність, власні традиції, у тому числі гастрономічні. Національними стравами каракалпаків є *гуртік*, тобто кльоцки, які виготовляються з джугарного борошна: *жуєрі гуртік*, *турама* та ін. 2023 р. у республіці було запроваджено щорічне свято *День жуєрі гуртік*.

У Таджикистані, в області Бадахшан (Західний Памір), мешкають невеликі етнічні групи, які узагальнено називають памірськими народами (рушанці, язгулямці, шугнанці та ін.). Вони розмовляють власними мовами, відрізняються оригінальним комплексом традицій, в основі якого лежить проживання в ізольованих долинах в умовах високогір'я. Це обумовило формування унікальної матеріальної і духовної культури, у тому числі й релігійних практик. Зараз Гірський Бадахшан поступово відкривається світу завдяки туризму, а місто Хорог, адміністративний центр однойменної автономної області, перетворилося на важливий туристичний центр Паміру.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Цивілізаційна унікальність Центральної Азії сформувалася завдяки дії багатьох факторів. Географічне розташування регіону з історичної точки зору є місцем «зустрічі» між Сходом і Заходом, тобто двох глобальних цивілізаційних систем. Народи, що мешкають на цій території, були важливою ланкою Великого Шовкового шляху, впродовж століть виконували роль моста між Європою та Азією, акцептуючи та творчо переробляючи різноманітні культурні впливи. З іншого боку, сучасна культура регіону є наслідком цікавого синтезу традицій мешканців землеробських оазисів та номадів степів. Крім того, на культурну специфіку регіону вплинув іслам, формуючи світогляд, етичні норми та стереотипи поведінки народів Центральної Азії.

Україна має налагоджувати міцні та взаємовигідні відносини з усіма країнами, що мають радянське минуле і не бажають його повторення, а агресивна політика Російської Федерації об'єктивно сприяє зміцненню цих тенденцій. Україна має докласти максимум зусиль для поглиблення співробітництва з державами Центральної Азії, що можуть зіграти важливу роль у процесі диверсифікації геополітичних ризиків нашої держави. Потрібно поглиблювати, а подекуди й відновлювати ці відносини, і гуманітарна сфера та міжнародний туризм є тими областями, в яких співпраця між Україною та центральноазіатською «п'ятіркою» має значні перспективи. З цією метою варто глибше познайомитися з життям цих спільнот, їхньою культурою, традиціями – усім тим, що складає нематеріальну спадщину народів. Крім того, є сенс вивчити, а в разі потреби – й запозичити досвід цих держав з популяризації своєї нематеріальної культурної спадщини на світовому рівні. Так, два роки поспіль – у 2024 та 2025 роках – до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО були включені елементи від усіх п'яти держав Центральної Азії. Тому перспективною для подальшого дослідження видається проблема залучення нематеріальної спадщини центральноазіатських народів для розвитку міжнародного туризму.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Александров., О., & Паламарчук, М. (Ред.). (2024). *Держави Центральної Азії в контексті конкуренції світових акторів після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну*. НІСД.
- Аманмурадов, Н. (2017). Туркменістан у геокультурному просторі Центральної Азії та його культурні зв'язки з Україною. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 48–52.
- Бешик-Туй: що таке Туй в Узбекистані. (2025, Листопад 11). *ТОП у світі*.
<https://u-sviti.top/beshyk-tuj-shho-take-tuj-v-uzbekystani/>
- Богданьок, О. (2024, Травень 13). У Казахстані ексміністра засудили до 24 років ув'язнення за жорстоке вбивство дружини. *Суспільне. Новини*.
<https://suspilne.media/744769-u-kazahstani-eksministra-zasudili-do-24-rokiv-uvaznenna-za-zorstoke-vbivstvo-druzini/>
- Весвітні ігри кочівників. (2016, Вересень 08). *Радіо Свобода*.
<https://www.radiosvoboda.org/a/kyrgyzstan-nomad-games/27975617.html>
- Гольцов, А. (2024). Сучасна геостратегія Китаю в Центральної Азії. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 3(63), 35–40.
- Гончар., М., Іщук., О., & Лесняк, С. (2023, Січень 26). Центральна Азія – Європейський Союз (+ Україна): перспективи і виклики. *Зовнішня політика України. Аналітичний портал*.
<https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/>
- Гусаков, В. (2008). «Текстильна ментальність» як маркер поліетнічної культури народів Центральної Азії. *Народна творчість та етнографія*, 3, 103–106.
- Коломієць, О. (2023, Червень 03). Факт в історії: про унікальну кумисолікувальну здравницю в Славуті. *уе.ua*.
https://ye.ua/istiriya/64278_Fakt_v_istoriyi_pro_unikalnu_kumisolikovalnu_zdravnicyi_v_Slavuti.html
- Константинова, В. (2024, Липень 20). Геополітична боротьба світових акторів у регіоні Центральної Азії: висновки для України. *Зовнішня політика України. Аналітичний портал*.
<https://analytics.intsecurity.org/central-asia-geopolitical0struggle-ukraine/>
- Логвін, М. М. (Уклад.). (2016). *Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Етнокультурне країнознавство» для студентів спеціальності 242 «Туризм» ступені магістра*. Полтава.
- Ляшенко, Т. (2011). *Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти*. Київ: ПІЕНД.
- Ляшенко, Т. (2011). Політичні режими країн Центральної Азії: нестійка рівновага. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 4(54), 264–274.

- Ляшенко, Т. (2013). Національна ідеологія в державах Центральноазіатського регіону. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 1(63), 179–196.
- Мамчур, О. І., & Ванда, І. В. (2023). Місце Центральної Азії у світовому господарстві: економіко-географічні аспекти. *Наукові перспективи*, 5(35), 414–427.
- Марченко, О. М. (2019). *Етнологія народів світу*. Кропивницький: ТОВ Полімед-Сервіс.
- Менкеуліці. (2020). Поширення культурних впливів Китаю в Центральній Азії в 1992–2017 рр. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 31(70), 4, 166–171.
- Микитчук, Н. М. (2013). Співробітництво України з країнами Центральної Азії в сфері культури: особливості та перспективи. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 6(4), 129–132.
- Микитчук, Н. М. (2022). Країни Центральної Азії: участь в міжнародних організаціях, проблеми систем колективної безпеки та регіональної інтеграції. *Регіональні студії*, 28, 103–107.
- Микитчук, Н. М. (2022). Центральноазійський вектор зовнішньої політики України. У *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* (с. 373–376). ДДУВС.
- Моргацький, В. (2017). Україна і держави Центральної Азії в нових геополітичних реаліях: гео економічний та геостратегічний аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 3–4(68–69), 180–187.
- Новосвітня, К. (2026, Лютий 01). У Голосіївському парку Києва відкрили юрту незламності. *Вечірній Київ*.
<https://vechirniy.kyiv.ua/news/122927/>
- Огляд світових подій (з 29 серпня по 2 вересня). (2021, Вересень 03). *Телеканал NTD*.
<https://ntdtv.com.ua/6529-oglyad-svitovih-podij-z-29-serpnya-po-2-veresnya>
- Парфіненко, А. Ю. (2022). Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна*, 15, 24–36.
- Проект «Юрта незламності». (б.д.). *Сайт народного депутата України Сергія Нагорняка*.
<https://nahorniak.com.ua/yurta-nezlamnosti/>
- Список культурної спадщини ЮНЕСКО поповнився узбецьким і таджицьким пловом. (2016, Грудень 04). *ТСН*.
<https://tsn.ua/tsikavinki/spisok-kulturnoyi-spadschini-yunesko-popovnivsya-uzbeckim-i-tadzhickim-plovom-818885.html>
- Тиводар, М. (2004). *Етнологія*. Львів: Світ.
- Утвенко, В. В. (2017). *Етнологія*. Київ: Персонал.
- Хоптяр, Ю. А. (2006). *Етнологія. Каменець-Подільський: Медобори-2006*.
- Ak-kalpak craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear. (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/RL/ak-kalpak-craftsmanship-traditional-knowledge-and-skills-in-making-and-wearing-kyrgyz-men-s-headwear-01496>
- Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp. (n.d.). *Advantour*.
<https://www.advantour.com/kyrgyzstan/hotels/tash-rabat/ak-sai-tash-rabat.htm>
- AlmatyCraft. (n.d.). *Алматы қолөнер палатасы*.
<https://almatycrafts.kz/>

- Final Communique B5+1 Forum: Advancing Business Partnership for Regional Prosperity Almaty, Kazakhstan. (2024). *Center for International Private Enterprise (CIPE)*. <https://www.cipe.org/b51-final-communicue/>
- Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts (Turkic nomadic dwellings). (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-kazakh-and-karakalpak-yurts-turkic-nomadic-dwellings-02284>
- Turkmenistan tightens dress code and other restrictions. (2025, March 16). *The BEARR Trust*. <https://bearr.org/regional-news/turkmenistan-tightens-dress-code-and-other-restrictions/?lang=uk>
- Yurt glamping «Royal Gate». (n.d.). *As A Nomad*. <https://asanomad.com/hotels/>

REFERENCES

- Aleksandrov., O., & Palamarchuk, M. (Red.). (2024). *Derzhavy Tsentralnoi Azii v konteksti konkurentsii svitovykh aktoriv pislia pochatku shyrokomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu*. NISD.
- Amanmuradov, N. (2017). Turkmenistan u heokulturnomu prostori Tsentralnoi Azii ta yoho kulturni zviazky z Ukrainoiu. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 4, 48–52.
- Beshyk-Tui: shcho take Tui v Uzbekystani. (2025, Lystopad 11). TOP u sviti. <https://u-sviti.top/beshyk-tuj-shho-take-tuj-v-uzbekystani/>
- Bohdanok, O. (2024, Traven 13). U Kazakhstani eksministra zasudyly do 24 rokov uviaznennia za zhorstoke vbyvstvo druzhyny. *Suspilne. Novyny*. <https://suspilne.media/744769-u-kazahstani-eksministra-zasudili-do-24-rokiv-uvaznenna-za-zorstoke-vbivstvo-druzini/>
- Vsesvitni ihry kochivnykiv. (2016, Veresen 08). *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrgyzstan-nomad-games/27975617.html>
- Holtsov, A. (2024). Suchasna heostrategiia Kytaiu v Tsentralnii Azii. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 3(63), 35–40.
- Honchar., M., Ishchuk., O., & Lesniak, S. (2023, Sichen 26). Tsentralna Aziia – Yevropeiskyi Soiuz (+ Ukraina): perspektyvy i vyklyky. *Zovnishnia polityka Ukrainy. Analychnyi portal*. <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/>
- Husakov, V. (2008). «Tekstylna mentalnist» yak marker polietnichnoi kultury narodiv Tsentralnoi Azii. *Narodna tvorchist ta etnografii*, 3, 103–106.
- Kolomiets, O. (2023, Cherven 03). Fakt v istorii: pro unikalnu kumislikuvalnu zdavnytsiu v Slavuti. ye.ua. https://ye.ua/istiriya/64278_Fakt_v_istoriyi_pro_unikalnu_kumislikuvalnu_zdavnytsiu_v_Slavuti.html
- Konstantynova, V. (2024, Lypen 20). Heopolitychna borotba svitovykh aktoriv u rehioni Tsentralnoi Azii: vysnovky dlia Ukrainy. *Zovnishnia polityka Ukrainy. Analychnyi portal*. <https://analytics.intsecurity.org/central-asia-geopolitical0struggle-ukraine/>
- Lohvin, M. M. (Uklad.). (2016). *Opornyi konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Etnokulturne krainoznavstvo» dlia studentiv spetsialnosti 242 «Turyzm» stupeni mahistra*. Poltava.

- Liashenko, T. (2011). *Transformatsiia politychnykh system v krainakh Tsentralnoi Azii: natsionalnyi ta rehionalnyi aspekty*. Kyiv: IPIEND.
- Liashenko, T. (2011). Politychni rezhymy krain Tsentralnoi Azii: nestiika rivnovaha. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 4(54), 264–274.
- Liashenko, T. (2013). Natsionalna ideolohiia v derzhavakh Tsentralnoaziatskoho rehionu. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 1(63), 179–196.
- Mamchur, O. I., & Vanda, I. V. (2023). Mistse Tsentralnoi Azii u svitovomu gospodarstvi: ekonomiko-heografichni aspekty. *Naukovi perspektyvy*, 5(35), 414–427.
- Marchenko, O. M. (2019). *Etnolohiia narodiv svitu*. Kropyvnytskyi: TOV Polimed-Servis.
- Menkeulitsi. (2020). Poshyrennia kulturnykh vplyviv Kytaiu v Tsentralnii Azii v 1992–2017 rr. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*, 31(70), 4, 166–171.
- Mykytchuk, N. M. (2013). Spivrobitnytstvo Ukrainy z krainamy Tsentralnoi Azii v sferi kultury: osoblyvosti ta perspektyvy. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 6(4), 129–132.
- Mykytchuk, N. M. (2022). Krainy Tsentralnoi Azii: uchast v mizhnarodnykh orhanizatsiiah, problemy system kolektyvnoi bezpeky ta rehionalnoi intehratsii. *Rehionalni studii*, 28, 103–107.
- Mykytchuk, N. M. (2022). Tsentralnoaziatskiy vektor zovnishnoi polityky Ukrainy. U *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv* (s. 373–376). DDUVS.
- Morhatskyi, V. (2017). Ukraina i derzhavy Tsentralnoi Azii v novykh heopolitychnykh realiiah: heoekonomichni ta heostrategichni aspekty. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 3–4(68–69), 180–187.
- Novosvitnia, K. (2026, Liutyi 01). U Holosiivskomu parku Kyieva vidkryly yurtu nezlamnosti. *Vechirni Kyiv*.
<https://vechirniy.kyiv.ua/news/122927/>
- Ohliad svitovykh podii (z 29 serpnia po 2 veresnia). (2021, Veresen 03). *Telekanal NTD*.
<https://ntdtv.com.ua/6529-oglyad-svitovih-podij-z-29-serpnia-po-2-veresnia>
- Parfinenko, A. Yu. (2022). Tsentralna Aziia yak heostrategichniy rehion u suchasnomu heopolitychnomu protystoianii. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 15, 24–36.
- Proiekt «Yurta nezlamnosti». (b.d.). Sait narodnogo deputata Ukrainy Serhiia Nahorniaka.
<https://nahorniak.com.ua/yurta-nezlamnosti/>
- Spysok kulturnoi spadshchyny YuNESKO popovnyvsia uzbekskym i tadjhytskym plovom. (2016, Hruden 04). *TSN*.
<https://tsn.ua/tsikavinki/spisok-kulturnoyi-spadschini-yunesko-popovnivsya-uzbeckim-i-tadjhickim-plovom-818885.html>
- Tyvodar, M. (2004). *Etnolohiia*. Lviv: Svit.
- Utvenko, V. V. (2017). *Etnolohiia*. Kyiv: Personal.
- Khoptiar, Yu. A. (2006). *Etnolohiia*. Kamenets-Podilskyi: Medobory-2006.
- Ak-kalpak craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear. (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/RL/ak-kalpak-craftsmanship-traditional-knowledge-and-skills-in-making-and-wearing-kyrgyz-men-s-headwear-01496>
- Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp. (n.d.). *Advantour*.
<https://www.advantour.com/kyrgyzstan/hotels/tash-rabat/ak-sai-tash-rabat.htm>

AlmatyCraft. (n.d.). *Алматы қолөнер палатасы*.

<https://almatycrafts.kz/>

Final Communique B5+1 Forum: Advancing Business Partnership for Regional Prosperity
Almaty, Kazakhstan. (2024). *Center for International Private Enterprise (CIPE)*.

<https://www.cipe.org/b51-final-communique/>

Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts (Turkic
nomadic dwellings). (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.

<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-kazakh-and-karakalpak-yurts-turkic-nomadic-dwellings-02284>

Turkmenistan tightens dress code and other restrictions. (2025, March 16). *The BEARR
Trust*.

<https://bearr.org/regional-news/turkmenistan-tightens-dress-code-and-other-restrictions/?lang=uk>

Yurt glamping «Royal Gate». (n.d.). *As A Nomad*.

<https://asanomad.com/hotels/>

Дата надходження до редакції 04.12. 2025

Ухвалено до друку 18.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)